

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УКРАЇНСЬКА АКАДЕМІЯ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ»

В. М. Кремень О. І. Кремень

ФІНАНСОВА СТАТИСТИКА

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

Видавництво
«Центр учбової літератури»
Київ – 2014

УДК 311:336(075.8)
ББК 65.051я73
К 79

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист № 1/11-8516 від 20.05.2013 р.)*

Рецензенти:

Парфенцева Неля Олексіївна – доктор економічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри прикладної статистики Національної академії статистики, обліку та аудиту;

Васильченко Зоя Миколаївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри банківської справи Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Кулинич Роман Омелянович – доктор економічних наук, доцент, завідувач кафедри математики, статистики та інформаційних технологій Хмельницького університету управління та права.

Кремень В. М. Фінансова статистика [текст] навч. посіб. / В. М. Кремень,
К 79 О. І. Кремень. – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 368 с.

ISBN 978-617-673-299-0

Навчальний посібник підготовлений відповідно до сучасних вимог щодо професійної підготовки студентів, які здобувають вищу освіту у галузі знань „Економіка і підприємництво”. У ньому вперше комплексно викладено теоретико-методичні засади та практичні аспекти статистичного вивчення явищ і процесів, що відбуваються у фінансовому секторі, з урахуванням міжнародного і вітчизняного досвіду. Розглянуто особливості фінансової статистики як науки, склад і структуру фінансового сектору. Висвітлено концептуальні засади статистики зовнішньоекономічної діяльності та міжнародних фінансів, статистики бюджету і державного боргу, статистики грошового обігу, статистики інфляції, статистики банківської діяльності, статистики діяльності небанківських фінансових посередників, статистики ринку цінних паперів та фондових бірж. До кожної теми подано запитання для самоконтролю, питання для самостійного вивчення, проблемні та дискусійні питання, практичні завдання для самостійної роботи, методику розв’язку типових практичних завдань, тестові завдання та рекомендовану літературу.

Розрахований на студентів вищих навчальних закладів економічного спрямування, аспірантів, викладачів фінансових і статистичних дисциплін, науковців, фахівців-практиків та читачів, які цікавляться сучасними проблемами статистичного вивчення фінансів і фінансового сектору.

УДК 311:336(075.8)
ББК 65.051я73

ISBN 978-617-673-299-0

© В. М. Кремень, О. І. Кремень, 2014.
© Видавництво «Центр учбової літератури», 2014.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ «ФІНАНСОВА СТАТИСТИКА»	8
Розділ I. ФІНАНСОВА СТАТИСТИКА ЯК НАУКА ПРО РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО СЕКТОРУ	14
Тема 1. «ФІНАНСОВА СТАТИСТИКА ЯК НАУКА»	14
1.1. Місце фінансової статистики в системі статистичних дисциплін та особ- ливості її предмета.	14
1.2. Завдання, функції та особливості методології фінансової статистики	17
1.3. Організація статистики фінансів: міжнародний та вітчизняний аспекти	21
НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ	26
Тема 2. «ФІНАНСОВИЙ СЕКТОР В ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ КРАЇНИ»	38
2.1. Принципи побудови і основні категорії системи національних рахунків	38
2.2. Класифікація інституційних секторів економіки в СНР	42
2.3. Фінансовий сектор економіки та його структура.	46
2.4. Особливості відображення фінансових операцій в системі національних рахунків	57
НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ	69
Розділ II. СТАТИСТИКА МІЖНАРОДНИХ ТА ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ	77
Тема 3. «СТАТИСТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСІВ»	77
3.1. Зміст, мета, основні завдання та структура статистики зовнішньоекономі- чної діяльності	77
3.2. Статистика зовнішньої торгівлі	78
3.3. Складання міжнародної інвестиційної позиції та статистичне вивчення прямих іноземних інвестицій	88
3.4. Статистичний аналіз валютних курсів	94
НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ	103
ТЕМА 4. «СТАТИСТИКА БЮДЖЕТУ І ДЕРЖАВНОГО БОРГУ».	125
4.1. Зміст, мета та основні завдання вивчення статистики державного бюджету	125
4.2. Статистичні методи аналізу виконання і структури державного бюджету	129
4.3. Статистичне вивчення формування доходів та видатків державного бю- джету	133
4.4. Статистичний аналіз бюджетного дефіциту та державного боргу	139
НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ	145
Розділ III. ГРОШОВО-КРЕДИТНА СТАТИСТИКА	168
Тема 5. «СТАТИСТИКА ГРОШОВОГО ОБІГУ».	168
5.1. Сутність грошового обігу та завдання його статистичного вивчення	168
5.2. Система показників статистики грошей та грошового обігу	171

5.2.1. Макроекономічні показники статистики грошей і грошового обігу	171
5.2.2. Види грошей та їх фінансово-статистична характеристика	173
5.2.3. Основні статистичні показники грошової маси	176
5.3. Напрями та методи статистичного аналізу грошового обігу	181
НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ	188
Тема 6. «СТАТИСТИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ІНФЛЯЦІЇ».	206
6.1. Сутність інфляції та необхідність її статистичного вивчення	206
6.2. Статистика цін як інформаційна основа статистичного вивчення інфляції	208
6.2.1. Аналіз рівня та структури цін	208
6.2.2. Основні принципи обчислення і аналізу індексів цін	211
6.3. Методичний інструментарій вимірювання рівня та динаміки інфляційних процесів	214
НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ	229
Розділ IV. СТАТИСТИКА ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА	244
Тема 7. «СТАТИСТИКА БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»	244
7.1. Зміст, мета та основні завдання статистики банківської діяльності	244
7.2. Статистичне вивчення стану та розвитку банківської системи	245
7.3. Статистичне оцінювання діяльності центрального банку країни	247
7.4. Статистичний аналіз банківської діяльності	248
НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ	257
Тема 8. «СТАТИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЕРЕДНИКІВ»	287
8.1. Предмет і завдання статистики небанківських фінансових посередників	287
8.2. Статистичне вивчення стану та розвитку небанківського фінансового посередництва	288
8.3. Статистика страхової діяльності	290
8.4. Статистичне вивчення діяльності кредитних спілок, фінансових компаній, ломбардів та функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення	298
НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ	301
Тема 9. «СТАТИСТИКА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА ФОНДОВИХ БІРЖ»	320
9.1. Статистика ринку цінних паперів	320
9.1.1. Зміст, мета та основні завдання статистики ринку цінних паперів	320
9.1.2. Система показників статистики ринку цінних паперів	322
9.2. Статистика фондових бірж	327
9.2.1. Зміст, мета та основні завдання статистики діяльності фондових бірж	327
9.2.2. Основні показники біржової статистики	328
9.2.3. Статистичні методи аналізу фондового ринку	331
9.3. Методичний інструментарій обчислення фондових середніх та побудови фондових індексів	335
НАВЧАЛЬНИЙ ТРЕНІНГ	341
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ, ЩО ОХОПЛЮЮТЬ ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ	360
ПРЕДМЕТНИЙ ПОКАЖЧИК	363

ПЕРЕДМОВА

Невід'ємною частиною фінансової освіти фахівців вищої кваліфікації є статистична підготовка, вміння користуватися статистичними матеріалами дослідження, які дають змогу виявити тенденції та закономірності розвитку явищ і процесів фінансового сектору. Навчальна дисципліна «Фінансова статистика» відіграє важливу роль у формуванні висококваліфікованого фінансиста, озброюючи його знаннями статистичних методів і способів збирання, опрацювання та аналізу фінансово-економічної інформації.

Оволодіння дисципліною «Фінансова статистика» дозволить студентам напяму підготовки «Фінанси і кредит» розвинути статистичне мислення, здобути навички творчого використання основних статистичних підходів та інструментарію статистичного аналізу фінансово-економічних явищ і процесів, вміння інтерпретувати отримані результати, робити висновки та обґрунтовувати власну думку.

Статистична підготовка і розвиток статистичних навичок мають неоціненне значення у підготовці майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю. Фінансова статистика дозволяє отримувати точні кількісні характеристики фінансової ситуації в країні, проводити їх дослідження та прогнозування, а застосування статистичних методів і прийомів оброблення даних про фінансовий сектор є вирішальним фактором вдосконалення теоретичної бази його розвитку та оцінювання його перспектив.

Підтвердженням значення статистичної науки для функціонування і розвитку суспільства, держави і життя людини є існування величезної кількості дуже і не дуже серйозних, критичних і дотепних висловів про неї:

- «Статистика знає все» (І. Льф, Є. Петров);
- «Статистика — найточніша з усіх неточних наук» (Г. Флобер);
- «Статистика може довести що завгодно, навіть правду» (Н. Мойніхан);
- «Судячи зі статистичних даних, із статистикою у нас все добре» (В. Туровський);
- «Існують три види брехні: брехня, нахабна брехня і статистика. Остання — шлях до істини» (вислів приписується Б. Діераелі, перша частина вислову популяризована М Твенем);
- «Факти — уперта річ, але статистика набагато поступливіша» (Л. Пітер);
- «Гарна статистика просто знає в кого питати» (Ігор Карпов);
- «Якби не було статистики, ми б навіть не підозрювали про те, як добре ми працюємо» (к/ф «Службовий роман»).

Науково обґрунтованим підходом до визначення місця, значення і ролі статистичного методу у наукових дослідженнях є «колесо» науки (The Wheel of Science), розроблене У. Уоллесом (Walter L. Wallace) у 1971 році¹. Згідно з цим підходом наукове дослідження розвивається від нормативного (теоретичного) аналізу, через збирання фактів шляхом статистичного спостереження, до емпіричного аналізу явищ і процесів. При цьому дослідницька діяльність проходить кілька взаємно незалежних, але нероздільних етапів: формулювання теорії, формулювання гіпотези, спостереження, емпіричне узагальнення, коригування і розвиток початкової та формулювання нової теорії (рис. 1).

Ґрунтуючись на вищенаведеному підході, слід звернути увагу на певну залежність статистичного спостереження від якості проведення попередніх етапів: якщо дослідник поставив невірні цілі і завдання або неправильно їх сформулював, допустив серйозні

¹ Wallace, Walter L. The Logic of Science in Sociology / Walter L. Wallace. — Chicago, 1971. — P. 18.

помилки при розробленні плану або виборі методу дослідження, тоді навіть найдосконаліший статистичний аналіз буде марним. Тому аж ніяк не применшуючи самостійної цінності статистичної науки загалом і фінансової статистики зокрема, необхідно сказати, що вивчення фінансової статистики повинно ґрунтуватися на сформованій у студентів теоретичній базі. Адже оволодіння цією навчальною дисципліною вимагає глибокого розуміння теоретичних категорій і закономірностей фінансово-економічної науки.

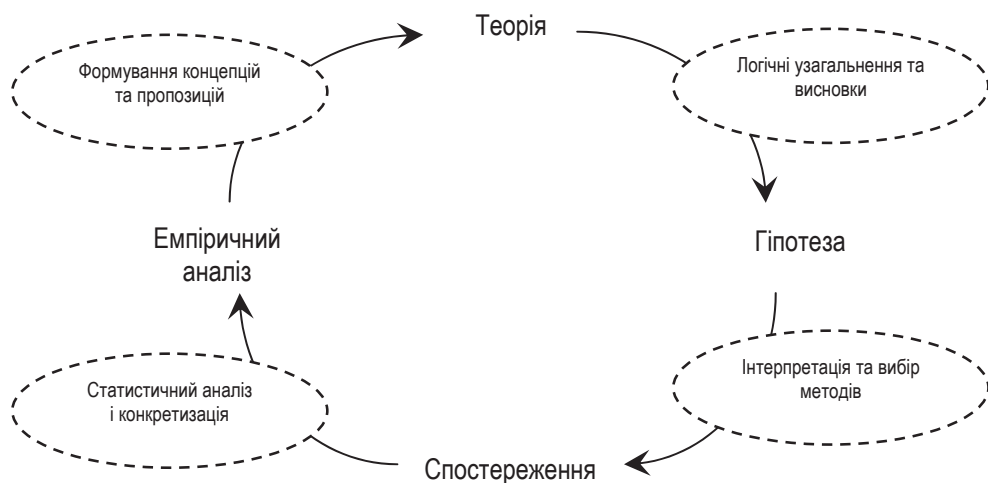


Рис. 1. «Колесо» науки

Отже, метою вивчення дисципліни «Фінансова статистика» є формування теоретичних знань та набуття практичних вмінь і навичок статистичного оцінювання стану та розвитку фінансового сектору, застосування статистичного апарату для обґрунтування фінансово-управлінських рішень.

Предметом дисципліни «Фінансова статистика» є кількісні та якісні характеристики фінансово-економічних відносин у фінансовому секторі.

Завдання дисципліни «Фінансова статистика» полягають у вивченні:

- змісту і методів обчислення і аналізу показників, які відображають особливості функціонування та розвитку фінансового сектору;
- концептуальних засад структуризації фінансового сектору, а також відображення фінансових операцій у системі національних рахунків;
- системи показників фінансової статистики, її складових та методичного інструментарію їх обчислення та аналізу;
- статистичних підходів до аналізу формування доходної і витратної частини бюджету та співвідношення між ними, оцінювання його структури, ступеня його виконання, а також державного боргу;
- напрямів та методів оцінювання динаміки і структури грошової маси і грошового обігу, а також їхнього впливу на розвиток економічної системи;
- статистичних методів вивчення цін, методичного інструментарію вимірювання рівня інфляції та динаміки інфляційних процесів;

- методичних підходів до спостереження та аналізу функціонування і розвитку фінансового посередництва;
- методичних підходів до здійснення прогностичних розрахунків, необхідних для обґрунтування напрямів фінансової політики.

Авторами навчального посібника є кандидат економічних наук, доцент Кремень Вікторія Михайлівна та кандидат економічних наук, доцент Кремень Ольга Іванівна, які працюють у Державному вищому навчальному закладі «Українська академія банківської справи Національного банку України» (м. Суми).

Оскільки автори викладають дисципліну «Фінансова статистика» майбутнім фахівцям з фінансів (слід зауважити, що ця дисципліна також викладається і для майбутніх фахівців з прикладної статистики), зміст тем навчального посібника побудовано з максимальним урахуванням знань, здобутих студентами напряму підготовки «Фінанси і кредит» при вивченні попередніх загальноекономічних і професійних дисциплін («Гроші та кредит», «Фінанси», «Інвестування», «Аналіз інвестиційних проектів», «Страховання», «Страхові послуги», «Фінансовий ринок», «Податкова система», «Бюджетна система» та ін.), але без зайвих повторень і дублювань відповідної інформації.

Навчальний посібник передбачає послідовне оволодіння концептуальними засадами фінансової статистики, основоположними принципами функціонування та структуризації фінансового сектору, методичними підходами та науковим інструментарієм статистичного вивчення масових явищ і процесів у фінансовому секторі.

Вивчення дисципліни починається з ознайомлення з фінансовою статистикою як наукою, інституційною структурою фінансового сектору та принципами кількісного вимірювання фінансових операцій: цим питанням присвячені теми «Фінансова статистика як наука» та «Фінансовий сектор в економічній системі країни». Особливості статистичного вивчення міжнародних і централізованих фінансів розглядаються у темах «Статистичне вивчення зовнішньоекономічної діяльності та міжнародних фінансів» та «Статистика бюджету і державного боргу». Питання статистичного вивчення грошово-кредитної сфери висвітлені у темах «Статистика грошового обігу» та «Статистичне вивчення інфляції». Специфіка статистичного спостереження розвитку фінансового посередництва країни розкривається у темах «Статистика банківської діяльності», «Статистика небанківських фінансових посередників», «Статистика ринку цінних паперів та фондових бірж».

Підготовлений навчальний посібник охоплює весь комплекс навчально-методичного забезпечення, яке необхідне для вивчення дисципліни «Фінансова статистика».

Автори навчального посібника висловлюють щиро вдячність за висловлені слушні зауваження, корисні рекомендації та конструктивні поради щодо змісту, структури та викладення матеріалу шановним рецензентам: доктору економічних наук, професору, заслуженому діячу науки і техніки України, завідувачу кафедри прикладної статистики Національної академії статистики, обліку та аудиту Нелі Олексіївні Парфенцевій; доктору економічних наук, професору кафедри банківської справи Київського національного університету імені Тараса Шевченка Зої Миколаївні Васильченко; доктору економічних наук, доценту, завідувачу кафедри математики, статистики та інформаційних технологій Хмельницького університету управління та права Роману Омеляновичу Кулиничу.

Автори будуть щиро вдячні за відгуки і пропозиції щодо вдосконалення структури та змісту навчального посібника, які можна надсилати за адресою: кафедра фінансів, ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України», вул. Петропавлівська, 59, м. Суми, 40030, e-mail: kremen_viktori@ukr.net, <http://uabs.edu.ua>.